

סילבוס - תוכנית הוראה לקורס
תקופת הגאונים וספרותה
ד"ר בנימין קצוף | המחלקה לתלמוד
The Geonic Period and its Literature | 09-1857-01

סמינריון (זום)	סוג הקורס:
4 (2 ש"ש)	היקף נ"ז:
תשפ"ה	שנת לימודים:
שנתי	סמסטר:
שישי, 8:00	יום ושעה:
שלישי, 12:00	שעת קבלה:
binyamin.katzoff@biu.ac.il	מייל מרצה:
lemida.biu.ac.il	קישור לאתר למדה:

תיאור הקורס ומטרות למידה

תקציר הקורס

מטרת הקורס היא הכרת מאפייני תקופת הגאונים, החכמים המרכזיים שפעלו בה, והסוגות הספרותיות שנוצרו במהלך התקופה בבבל ובארץ ישראל, ועיון בדרכי הלימוד והמסירה של התלמוד בתקופת הגאונים. במהלך הקורס נעיון במקורות ראשוניים וננתחם מתוך מגמה להצביע על השאלות המתודולוגיות הנוגעות לסוגות השונות, התהוותם, ומסירתם, לאור דברי החוקרים. במהלך השנה יכתבו הלומדים עבודה סמינריונית בנושא ספרות הגאונים המיישמת את שיטות המחקר שנלמדו בקורס.

מטרות/תוצרי הלמידה

ידע

1. הלומדים יכירו את ההקשר ההיסטורי בו פעלו הגאונים, את מאפייני החברה היהודית בתקופה, ואת סדרי הלימוד בישיבות בבבל.
2. הלומדים ינתחו טקסטים מתקופת הגאונים לאור מאפייני הסוגות הספרותיות שנוצרו בתקופה וזיקתם לספרות חז"ל: תשובות הגאונים, השאלות, ספרי ההלכות, המונוגראפיות.
3. הלומדים יבחנו את העדויות הנוגעות לדרך לימוד התלמוד ומסירתו בתקופת הגאונים, ואת נוסחו בדברי הגאונים בזיקה לנוסח כתבי היד.
4. הלומדים יכירו את קורות הישיבה והחכמים בארץ ישראל, ואת היצירה הרבנית שחברה בה בתקופת הגאונים.

מיומנויות

1. הלומדים ינתחו באופן ביקורתי טקסטים תוך עמידה על התכונות המאפיינות את הסוגות השונות, התהוותן ודרכי מסירתן.
2. הלומדים יבחנו באופן ביקורתי גישות מחקריות שונות המצויות בספרות המחקר בנוגע לאופי הספרות הרבנית שנוצרה בתקופת הגאונים.
3. הלומדים יכירו את הכלים הדיגיטליים המסייעים ללימוד וחקר ספרות הגאונים, בהם מאגרים הכוללים תצלומי כתבי יד, וספריות לימוד ומחקר דיגיטליות.

למידה פעילה - תכנון מהלך השיעורים:

מרכיבי למידה פעילה:

1. כתיבת עבודה סמינריונית המבוססת על ניתוח השוואתי עצמאי של מקורות על פי המאפיינים של הסוגות הספרותיות השונות.

2. קריאה ביקורתית של גישות שונות בספרות מחקר.
3. למידת עמיתים במהלך הצגת רפראט של כותבי עבודה סמינריונית וקבלת ביקורת.
4. הכרה ושימוש עצמי במאגרים ובכלים דיגיטליים ללימוד וחקר ספרות הגאונים.

הערכה תהליכית ומעצבת:

במהלך הסמסטר הראשון יערכו פגישות אישיות לחשיבה משותפת על הגדרת נושא לסמינריון. הכותבים יגישו עד לסוף הסמסטר הראשון טיוטא של המבוא ושל הרשימה הביבליוגרפית לקבלת משוב. במהלך הסמסטר השני יציגו הלומדים רפראט בפני המשתתפים בקורס ובו יוצגו שאלת המחקר, ממצאים ראשוניים ומסקנות מקומיות, במטרה לקבל משוב וביקורת משאר הלומדים בקורס ומן המרצה.

מס' השיעור	נושא השיעור	קריאה
1	הרקע ההיסטורי וגבולות תקופת הגאונים	
2	המקורות העיקריים לתיאור התקופה	י' ברודי, "בירור המקורות לכרונולוגיה של תקופת התלמוד", תרביץ ע (תשס"א), עמ' 75-107
3	סדרי הלימוד בישיבות בבל ובעלי התפקידים בישיבות	מ' בן ששון, "המבנה, המגמות והתוכן של חיבור רב נתן הבבלי", בתוך תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים, בעריכת ח"ה בן ששון, ירושלים תשמ"ט, עמ' 137-180
4	הדרכה קבוצתית לכותבי עבודה סמינריונית	
5-6	תשובות הגאונים – היבטים טכנים ומתודולוגים, קורות התשובות, עיון בתשובות	י' ברודי, צוהר לספרות הגאונים, תל-אביב 1998, עמ' 44-80
7-8	השאלות – הסוגה, ספר השאלות, עיון בשאלות	ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קנד-קסד
9-10	חיבורי ההלכה המוקדמים: הלכות פסוקות והלכות גדולות	נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו-יורק תשנ"ג, עמ' 1-16
11	רס"ג – תולדות חייו, כתביו, השפעתו	י' ברודי, רב סעדיה גאון, ירושלים 2006, עמ' 131-152, 35-50
12	המונוגרפיות	Brody, R., The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture, New Haven 1998, pp. 249-266

13	העדויות על כתיבת התלמוד	י"נ אפשטין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים – תל-אביב תשכ"ג, עמ' 140-143; תורתן של גאונים, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, א, ירושלים תשנ"ג, עמ' 234-237
14	אופי שינויי הנוסח בכ"י של התלמוד	א"ש רוזנטל, "תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי", תרביץ, נז (תשמ"ח), עמ' 1-36; ש"י פרידמן, "להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי", סידרא, ז (תשנ"א), עמ' 67-102
15-16	גרסת הגאונים ונוסח כ"י של התלמוד	י' ברודי, "ספרות הגאונים והטקסט התלמודי", מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 237-303
17	פרושים לתלמוד מתקופת הגאונים	א' גרוסמן, חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 429-436; ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קלז-קמו
18	הרקע ההיסטורי וקורות הישיבות בארץ ישראל	מ' גיל, "הישוב היהודי בימי השלטון המוסלמי", בתוך: י' פראוור (עורך), ההיסטוריה של ארץ-ישראל, שלטון המוסלמים והצלבנים, ירושלים 1981, עמ' 130-151
19-20	ספרות ההלכה הארץ-ישראלית	א' גרוסמן, 'ישיבת ארץ-ישראל'; יצירתה הרוחנית והזיקה אליה', בתוך: י' פראוור (עורך), ספר ירושלים - התקופה המוסלמית הקדומה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 179-214; ה' ניומן, המעשים לבני ארץ ישראל, הלכה והיסטוריה בארץ-ישראל הביזנטית, ירושלים 2011, עמ' 1-12
21-22	המאבק בין א"י לבבל	מרגליות, מ' (מהדיר), החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל, ירושלים תרצ"ח, עמ' 1-23
23	הצגת רפראטים ע"י כותבי עבודה סמינריונית	
24	הצגת רפראטים ע"י כותבי עבודה סמינריונית	

*ייתכנו שינויים בסילבוס בהתאם לקצב ההתקדמות ואפקטיביות הלמידה

תיאור התוצר	משקל בציון הסופי
הצגת רפראט	20% מהציון הסופי
עבודה סמינריונית	80% מהציון הסופי

דרישות הקורס

בקורס זה יש חובת נוכחות. סטודנט/ית שיעדר מעל 20% מן ההרצאות במהלך השנה ללא סיבה מוצדקת לא יורשה להגיש את העבודה הסמינריונית ולא יקבל ציון בקורס. לקראת המפגשים הסטודנטים יתבקשו לעיין במקורות ולקרוא ספרות מחקר כהכנה ללימוד המשותף. חלק מן המפגשים בקורס יהיו במתכונת אסינכרונית בהם הסטודנטים יתבקשו לעיין במקורות מספרות הגאונים ובספרות מחקר. מספר המפגשים במתכונת זו יקבע במהלך הסמסטר. במהלך הסמסטר הראשון יערכו פגישות אישיות לחשיבה משותפת על הגדרת נושא לסמינריון. הכותבים יגישו עד לסוף הסמסטר הראשון טיוטא של המבוא ושל הרשימה הביבליוגרפית לקבלת משוב. במהלך הסמסטר השני יציגו הלומדים רפראט בפני המשתתפים בקורס ובו יוצגו שאלת המחקר, ממצאים ראשוניים ומסקנות מקומיות, במטרה לקבל משוב וביקורת משאר הלומדים בקורס ומן המרצה.

דרישות קדם

אין דרישות קדם

ביבליוגרפיה: תכנים לקריאה, צפיה והאזנה

1. אברמסון, ש', עניינות בספרות הגאונים: מחקרים בספרות הגאונים ותשובותיהם שבדפוס ובכתב-יד, ירושלים תשל"ד
2. אלבק, ח', מבוא לתלמודים, תל-אביב - ירושלים תשכ"ט
3. אסף, ש', תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו
4. אפרתי, י"א, תקופת הסבוראים וספרותה בבבל ובארץ ישראל, פתח-תקוה תשל"ג
5. אפשטיין, י"נ, שרידי שאילות, " תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 460-497
6. אפשטיין, י"נ, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים תשכ"ב

7. בן ששון, מ', "המבנה, המגמות והתוכן של חיבור רב נתן הבבלי", תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים, בעריכת ר' בונפיל ואחרים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 137-196
8. ברויאר, י', ספר הלכות ראוי: והוא תרגום עברי קדום לספר הלכות פסוקות מחיבורי הגאונים, ירושלים תשפ"א
9. ברודי, י', "ספרות הגאונים והטקסט התלמודי", מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 237-303
10. ברודי, י', "מחקר ספרות ההלכות מתקופת הגאונים", תרביץ סד (תשנ"ה), עמ' 139-152
11. ברודי, י', צוהר לספרות הגאונים, תל-אביב 1998
12. ברודי, י', "בירור המקורות לכרונולוגיה של תקופת התלמוד", תרביץ ע (תשס"א), עמ' 75-107
13. ברודי, י', רב סעדיה גאון, ירושלים 2006
14. ברודי, י', "התלמוד בתקופת הגאונים", בתוך קנון וכתבי הקודש, בעריכת י' שביט, תל אביב תשס"ט
15. ברודי, י', ציון בין הפרת לחידקל, ירושלים תשע"ו
16. גודבלאט, ד', "התפתחויות חדשות בחקר ישיבות בבל", ציון מו (תשמ"א), עמ' 14-38
17. גיל, מ', ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634-1099), תל-אביב תשמ"ג
18. גיל, מ', במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים, א-ג, ירושלים 1997
19. גינצבורג, ל', גאוניקה, א-ב, ניו-יורק 1909
20. גפני, י', יהודי בבל בתקופת התלמוד: חיי החברה והרוח, ירושלים תשנ"א
21. גרוסמן, א', 'ישיבת ארץ-ישראל; יצירתה הרוחנית והזיקה אליה', בתוך: י' פראוור (עורך), ספר ירושלים - התקופה המוסלמית הקדומה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 179-214
22. גרוסמן, א', חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה
23. דנציג, נ', מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו-יורק תשנ"ג
24. הבלין, ש"ז, ויודלוב, י' (עורכים), תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ-ישראל, א-ז, ירושלים תשנ"ב-תשנ"ג
25. הילדסהימר, ע' (מהדיר), ספר הלכות גדולות, יוצא לאור על פי כתבי יד בצרוף הערות ומבוא, א-ג, ירושלים תשל"ב-תשמ"ז
26. לוין, ב"מ (מהדיר), אגרת רב שרירא גאון, חיפה תרפ"א
27. לוין, ב"מ (מהדיר), אוצר הגאונים: תשובות גאוני בבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד, א-יג, חיפה תרפ"ח - ירושלים ת"ש
28. לוין, ב"מ, "רבנן סבוראי ותלמודם", אזכרה, ד (תרצ"ז), עמ' קמה-רח
29. מורל, ש', "היחס בין השאלות ובין ספר הלכות פסוקות", HUCA, 43 (1972), עמ' 253-268
30. מורל, ש', "מקורותיו של ספר הלכות פסוקות: ניתוח צורני", PAAJR, 49 (1982), עמ' 41-95
31. מרגליות, מ' (מהדיר), החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל, ירושלים תרצ"ח
32. מרגליות, מ', הלכות ארץ ישראל מן הגניזה עם מבואות, הערות, ביאורים וצינוני מקורות, ירושלים תשל"ד

33. ניומן, ה', המעשים לבני ארץ ישראל, הלכה והיסטוריה בארץ-ישראל הביזנטית, ירושלים 2011
34. פוקס, ע', "מתלמוד התנאים לתלמוד הגאונים: עיון בסוגית ברכות יא ע"א וגלגוליה", סידרא כא (תשס"ו), עמ' 69-86
35. פוקס, ע', "הגהותיו של רב האי לתלמוד – עיון בפירושו לברכות נט ע"ב-ס ע"א ובמקורות נוספים", תא שמע – מחקרים במדעי היהדות לזכרו של ישראל מ' תא-שמע (בעריכת ר' ריינר ואחרים), אלון שבות תשע"ב, עמ' 601 – 626
36. פוקס, ע', "'מלות המשנה' לרב סעדיה גאון – הפירוש הראשון למשנה", סידרא כט (תשע"ד), עמ' 61-77
37. פוקס, ע', תלמודם של גאונים: יחסם של גאוני בבל לנוסח התלמוד הבבלי, ירושלים תשע"ז
38. פרידמן, ש"י, "לתלמודם של גאונים: קטע קדום של תלמוד עם גליונות נוסח", תרביץ נא (תשמ"ב), עמ' 37-48
39. פרידמן, ש"י, "להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי", סידרא, ז (תשנ"א), עמ' 67-102
40. קצוף, ב', "המקורות התנאיים ונוסחם בספר הלכות פסוקות", שנתון המשפט העברי, כה (תשס"ח), עמ' 199-216
41. קצוף, ב', "כלום היתה התוספתא מקור לתשובות רב נטרונאי גאון?", עלי ספר כ (תשס"ח), עמ' 17-27
42. רוזנטל, א"ש, "תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי", תרביץ, נז (תשמ"ח), עמ' 1-36
43. שלאסברג, א"ל (מהדיר), ספר הלכות פסוקות או הלכות ראו המיוחסות לתלמידי רב יהודאי גאון, ורסי תרמ"ו
44. ששון, ס' (מהדיר), ספר הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון זצ"ל, ירושלים תשי"א
45. תא-שמע, י"מ, הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה: קורות אישים ושיטות, א, ירושלים תשנ"ט
46. Brody, R., *The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture*, New Haven 1998
47. Brody, R., "Polemics in the early Geonic period: Pirqoy Ben Baboy's letter and its implications", *Dialogue* 3 (2012), pp. 93-104
48. Danzig, N., "The first discovered leaves of 'Sefer Hefes'", *JQR* 82 (1991), pp. 51-136
49. Hoenig, S., *Halakhot Gedolot - Hilkhoh Kiddushin: A Study in Early Gaonic Codification* (Ph.D. dissertation), New York 1975